
ČEKAJUĆI KNJIGE SA CARINE

(esej o dva Njegoša)

Dragan Radulović

Analysing the ideological and political investments of Njegoš as a poet of the Romantic epoch into his own work, as well as dangerous abuses made by the war propagandists of the 90s who used his verses as a failed justification for their own discriminatory and criminal practice - the author of this essay concludes that this way a great injustice was done to the work of Njegoš, as well as to the culture in which that work takes high and identity forming place.

Izbjegavam razgovore o Njegošu, kao što izbjegavam odgovor na pitanje „koji je tvoj omiljeni filozof/pisac/pjesnik?“. Zazirem od ljudi koji u svakoj prilici citiraju Njegoša (po pravilu „Gorski vijenac“, jer „Luču“ nijesu ni čitali; a još manje su upoznati sa subverzivnim potencijalima „Šćepana Malog“) – smatram to nedostatkom pristojnosti. Neukusno je njihovo intimiziranje sa pjesnikom, uz nezaobilazno naglašavanje svjetske vrijednosti njegovog djela. Naravno, tu vrijednost niko ne dovodi u pitanje, ali kada o tome razglabaju od prirode darovani njegošolozi – a većina Crnogoraca jesu upravo to! – onda pristojnost nalaže ćutanje i oprez. Dodatni razlog za oprez je i taj što smatram da vrijednost jednog umjetničkog opusa nije stvar završena jednom za svagda, nije dakle nepromjenjiva, već izravno zavisi od našeg

tumačenja: svaka generacija čitajući stvara svog Šekspira, prevodi ga iz prošlosti u svoje vrijeme uzimajući od njega ono što joj je potrebno, i time ga iznova potvrđuje kao pisca kojega vrijedi tumačiti. Potpuno identična stvar je i sa Njegošem: vrijedi onoliko koliko je prisutan, pod uslovom da je prisutan sa onim što vrijedi, a to ipak određujemo pomoću interpretativnih modela koje primjenjujemo, i nikako drugačije. Na pitanje „a što ti misliš o Njegošu?“, već u zavisnosti od svog raspoloženja, kao i duhovnog sklopa onoga koji pita, odgovaram nešto ironično i dvosmisleno, bježim od pada u banalnost, pokušavam spasiti i pjesnika i sebe od jalovih razgovora koji nikuda ne vode, a koji su, nažalost, sastavni dio crnogorskog razumijevanja književnosti. Najčešće trpim ubjeđivanja na patriotske teme, jer se, kako tvrde, uz pomoć pjesnikovog djela učvršćuje zdravi osjećaj nacionalne pripadnosti, i to upravo kroz oslobađanje od razmišljanja, jer u Njegoševom djelu sve piše i potrebno je samo primijeniti napisano. Odgovaram da to ipak nije tako jednostavno, da ne postoji autoritet koji može čovjeka osloboditi obaveze da misli, makar to bio pjesnik Njegoševog nivoa, te da je crnogorsko poštovanje pjesnikovog autoriteta samo jasan znak da ga nijesu udostojili svojega čitanja/tumačenja već su njegove stihove uspjeli samo naučiti napamet. Što je naravno mnogo udobnije. Ali, i opasnije, jer na Njegoševom i našem primjeru potvrđuje se tačnost Kišove opservacije da nijesu opasne knjige, koliko je opasna samo jedna, ona koja se ne čita i ne tumači, već koju učimo napamet.

A kada ipak pristanem na razgovor o gospodinu Petroviću onda namjerno izdvajam bizarne detalje iz njegove biografije svjesno ih predstavljajući značajnijim nego što u stvari jesu. **Pominjem naručena ubistva političkih protivnika, navodim podatak da je bio mason, da ga je u tajne masonerije uveo njegov učitelj francuskog jezika, izvjesni Antip Žom, te da prema tome valja biti oprezan pri upotrebljivosti njegovih stihova u patriotske svrhe.**

Odgovaraju mi da se „naš“ Njegoš nikada svojevolumino ne bi učlanio u masone, izvedeno je to na prevaru, ako je uopšte tačno. Na moju primjedbu da se likovi u „Gorskom vijencu“ ponašaju kao pod dejstvom kakvog opijumata, shodno čemu je opravdano pretpostaviti da ni Njegošu to nije bilo strano – najzad, laudanum je u njegovo vrijeme bio sastavni dio pjesničkog imagea!? – odgovaraju mi podignutim obrvama, coktanjem i zabrinutim krivljenjem glave, uz pitanje: „pobogu, kako ne shvatam patos borbe za slobodu, nabrekla prsa i nagli udar krvi u mozak“. Shvatam ja to, odgovaram, samo mi se uopšte ne dopada, pogotovu ne onaj dio o naglom udaru krvi u mozak. Njegoš je bio kurvar, nastavljaj sadistički, nije mu bilo mrzno žensko meso! I pažljivo posmatram reakcije na licima onih koji u pjesniku vide samo uško-pljenika pod mantijom, sirotana zaokupljenog „carstvom nebeskim“. Posmatram reakcije nekadašnjih marksista, a sada popova u civilu čiji je zadatak da Njegoša svedu na svoju sopstvenu mjericu, i da ga tako ujađenog ponude raji kao uzor „duhovnosti“. Dakako, i sam pojam „duhovnost“ u njihovoj interpretaciji postaje više nego problematičan: neodređenog značenja može značiti svašta, a dovoljno je zvučan da zamagli pogled na stvarnost: nije obrazovanje, ali prolazi kao da jeste, nije ideologija, ali ispunjava njenu funkciju, nije sigurno da pripada sferi religije, iako je tu negdje u njenoj blizini... Ta konfuzija u njihovoj svijesti me nimalo ne čudi: odrekli su se Hegela i Marksa, a Habermasa i Altisera nijesu ni pokušali razumjeti, dok im se pelcer Nikolaja Velimirovića još uvijek nije primio kako valja. Ali, primiće se, intenzivno se u društvu radi na tome da se primi.

Ironijom pokušavam pjesnika učiniti neupotrebljivim za ostvarenje najrazličitijih ciljeva, od kojih su, nažalost, mnogi neljudski, pokušavam ga – za sebe naravno, već koliko je u mojoj moći – sačuvati od Prokrustove postelje na koju ga meću, e da bi ga kako upregli u svoja kola. Ironiju koristim da bih se suprotstavio smrtnoj ozbiljnosti kojom pristupaju Njegošu,

moguće je da to izgleda kao blasfemija i nepoštovanje, ali za mene je uistinu jedini način da ukažem na svu besmislenost dominantnog odnosa prema pjesniku koji je imao tu nesreću da ga razumijevaju svakako, ali najmanje kao umjetnika. Sjećam se jednog crnogorskog političara koji je devedesetih godina gostujući na televiziji Srbije, u vrijeme sveopšteg posrnuća, odgovorio voditeljici na postavljeno pitanje o političkom programu stranke koju predvodi, riječima „Njegoš je naš program!“. Nije ni trepnuo. Naprotiv, vjerujem da je bio ponosan na svoju dovitljivost. Zainteresovao sam se i pročitao to političko-programsko sočinjenje – bilo je u njemu pjevanja. Uostalom, programe stranaka kod nas i pišu neostvareni pjesnici. To je njihovo razumijevanje političkog angažmana, i u tome im niko ne može pomoći.

U čemu je naš problem sa Njegošem? U najkraćem: problem je u tome što Njegoš već dugo nije pjesnik i što njegovom tekstu ne pristupamo kao umjetničkom djelu, već ga koristimo za svašta i time pretvaramo u ništa. Citirajući Bibliju možete dokazati sve što vas je volja. Biblija se može čitati kao knjiga horora i pornografije, ako želite, spram koje Stiven King djeluje poput stidljivog gimnazijalca. Naravno, možete dokazati sve što vas je volja samo pod uslovom da je citat biblijskog teksta dovoljan argument. Isti je slučaj i sa Njegošem – citirajući iz njegovog djela možete dokazati sve što vam treba, ali ostaje otvoreno pitanje da li je to uopšte dokaz, da li su njegovi stihovi upotrijebljeni u paraliterarne, odnosno političke svrhe uopšte argument. A to, plašim se, nije njegov problem. Naša je to bijeda, i niko nam je osim nas samih ne može skinuti s vrata. Bijeda koja prvenstveno počiva na nepostojanju preciznog i nemilosrdnog jezika javne kritike koji bi učestvovao u oblikovanju diskursa društva, i koji bi odgovarao na svakovrsne instrumentalizacije umjetnosti. Naravno, javni diskurs našeg društva bio je (i još uvijek jeste, ako ćemo pravo!) opterećen stereotipima „mi i oni“ koji

su po svojoj suštini netolerantni, uvredljivi, optužujući, a tiču se ne samo „njih“ koliko i „nas“, preciznije idealizovane slike o nama, koju smo gradili, između ostalog, i pozivanjem na Njegoša. Svaki Crnogorac sklon epskom junačenju misli o sebi da je Vuk Mandušić, svaki pop da je iguman Stefan, vjerujem da glavari sebe u trenucima depresije i malodušnosti doživljavaju kao vladiku Danila, a još uvijek postoje i pjesnici ovdašnji koji u potaji mjerkaju kakvu planinu sebi za grob, Turci su, naravno, i dalje Turci, dok Mleci /odnosno, Zapad/ još uvijek postoje samo kao izvještaj vojvode Draška (iako je to možda jedna od najljepših Njegoševih ironijskih subverzija na račun našeg /ne/razumijevanja drugog i drugačijeg, nažalost još uvijek aktuelna). Ponekad se stiče utisak da se ništa nije promijenilo, te da smo ostali zarobljenici jedne slike svijeta koja je u prvoj polovini XIX vijeka stvorena za potrebe umjetničkog djela. Time se nama uskraćuje pravo da napredujemo kao zajednica, a prema Njegošu time je izvršena ozbiljna nepravda, jer on više nije pjesnik koliko je postao prorok. Što se, naravno, ne bi dogodilo da nije bilo potrebno: pokroviteljstvo centara moći nad umjetnicima, kakvo god ono bilo, uvijek je nadzor koji podstiče umjetnika na autocenzuru. A kako svi oblici diskursa, znakovnih sistema i označavajućih praksi, proizvode određene efekte uobličavajući naše svjesno i nesvjesno u poželjnom pravcu, oni u krajnjem služe održavanju postojećih odnosa moći koji taj poželjni pravac propisuju. Drugim riječima, dok je bilo potrebno proizvoditi propagandnu podršku za jednu svinjariju od rata pjesnici/guslari „iz glave cijela naroda“ imali su odriješene ruke da čine što ih je volja, uz blagoslov političke vlasti i neograničena sredstva na raspolaganju (nagrade koje dodjeljuju glavari svojim miljenicima, festivali, karnevali, svakovrsna veselja u doba kuge...). Kako cilj opravdava sva sredstva, tako se niko nije obazirao na pogubne posljedice koje će to ostaviti na samorazumijevanje jednog društva, odnosno na kulturnu recepciju djela: generacije su već stasale u ubjeđenju da su

dominantne interpretacije Njegoševog spjeva u stvari pogled na svijet koji valja baštiniti namjerava li čovjek sebe smatrati pripadnikom jedne kulture, tradicije, naroda...

Iz razloga političke zloupotrebe, Njegoša smo uskratili za ono što mu pripada, a to je novo čitanje u skladu sa savremenim teorijskim pristupima tumačenju i razumijevanju književnog djela. Njegoš nije banalni plakatski guslar, on to zaslužuje. Stoga smisao i vrijednost Njegoševе poezije mora biti uspostavljana, prvenstveno kroz ukazivanje na one slojeve u njegovom pjesništvu koji ga čine umjetnikom. U protivnom, ni kao kultura, ni kao društvo nikakve koristi od njegovog djela nećemo imati. A da bi to bila šteta i za mnogo veće kulture nego što je ova naša, nepotrebno je naglašavati.

* * *

U posljednje vrijeme, skoro kao moda, iskazuje se mišljenje o Njegošu kao o „politički neispravnom“ pjesniku, naravno, ne osporavaju mu vrijednost, ali smatraju da treba naglasiti njegovu „političku neispravnost“, ili preciznije političku neko-rektnost „Gorskog vijenca“. (Zapravo, često su mnogo teži pojmovi u igri: Njegoša optužuju da je „pjesnik, inspirator genocida“, što naposljetku znači da su Pavle Đurišić ili Ratko Mladić čitajući „Gorski vijenac“ došli na ideju da izvedu pokolje koje su izveli, ili kako je to jedan ovdašnji pisac primijetio: „najbolje su četnici pročitali Njegoša“. No, da li su zaista? Ili su ga ideolozi četništva i oni koji u Njegošu vide „inspiratora genocida“ pročitali na identičan način, loše i plakatski? Teza da je Njegoš „pjesnik genocida“ u krajnjem se ne tiče toliko Njegoševog spjeva koliko kulture u kojoj on zauzima istaknuto i formatirajuće mjesto, zbog čega je u suštini rasistička. Teza, dakle, cijelu jednu kulturu opisuje kao „genocidnu“. Zaboravljajući pri tome jednu bitnu stvar: tokom Drugog svjetskog rata su i crnogorski antifašisti pripadali toj istoj kulturi i

bili poštovaoci Njegoševog djela, pa nijesu ubijali Muslimane/Bošnjake po Crnoj Gori i Bosni, ili u devedesetim godinama postojao je u Crnoj Gori jasno prepoznatljiv antiratni pokret – istina, ne snažan i politički uticajan, ali prisutan! – koji su sačinjavali ljudi iz kulture u kojoj Njegoševo djelo zauzima uticajno mjesto. Stvari su uvijek malo komplikovanije. Naposljetku, teza da je Njegoš „genocidan pjesnik“ ne razlikuje se mnogo od teze da su Hrvati „genocidan narod“. Ista je to matrica mišljenja, u suštini rasistička.)

No vratimo se „političkoj korektnosti“. Termin „politička ispravnost“ – political correctness (PC) – proizvod je poznog liberalizma (pojavi se 80-ih godina u Americi, a za vrijeme demokratske vlasti 90-ih doživio potpunu afirmaciju i etabliranost) njime se označava društvena intervencija u sferi javnog govora kojom se nude ispravne fraze/eufemizmi za imenovanje etničkih manjina, društvenih grupa, ljudi različitog seksualnog opredjeljenja, itd. sa ciljem da se podstakne govor tolerancije, razumijevanja i slobode, a da se potisne govor koji vrijeđa i ponižava čovjeka. Tako politički ispravno nije kazati crnja već se preporučuje upotreba termina Afro-amerikanac, jer termin *crnja* sadrži značenja koja su rasistička, uvredljiva i netolerantna, a Afro-amerikanac je termin lišen tih negativnih konotacija. *Kurvetine* tako postaju „seksualne radnice“ ili „seks surogati“, zatvorenici su „društveno odvojeni“, *gluvaći* su „osobe orijentisane na čulo vida“, a nevine žrtve „kolateralna šteta“...

Jednom riječju, „politička ispravnost“ insistira na izbjegavanju onih riječi koje mogu povrijediti nečija osjećanja i etničku pripadnost, ili koje jednostavno ukazuju na nečije mentalne, tjelesne ili društvene uskraćenosti i nedostatke, ali „politička ispravnost“ zbog toga nije lišena i negativnih dimenzija, naprotiv.

„Politička ispravnost“ počiva na razumijevanju pojmova politike i ideologije koji su odavno napustili okvire partijskog geta i odnose se na najrazličitije oblasti života, od kojih mnoge ranije

nijesu bile shvatane u tim kategorijama, napr. tijelo, seksualnost itd. Zaista, mogao bi neko da pita, šta ima loše u tome što se napokon uspostavljaju jasni standardi koji definišu pravila učešća u javnom diskursu? Zar ono što se događalo na prostoru ex-YU, ne govori u prilog potrebi da se napokon izbace iz upotrebe riječi mržnje, nacionalne netrpeljivosti i progona neistomišljenika? Nema u tome ništa loše, naravno, ali u zabludi su oni koji misle da će se diskriminatorna društvena praksa okončati prostim ukidanjem riječi koje tu diskriminaciju označavaju: dakle, izbacimo li određene riječi iz upotrebe i fenomeni koje te riječi označavaju prestaju da postoje, jer uticajem na riječi utičemo na svijet koji je riječima predstavljen! Umjesto da ozbiljno pristupimo analizi i otklanjanju uzroka koji dovode do nastajanja društveno neprihvatljivih fenomena, brisaćemo riječi i kao mala djeca očekivaćemo da uz njih izbrišemo i sve što nam smeta. Bila bi to glupost i djetinjarija nevrjedna pažnje da nije postala obaveza koja se nameće čovjeku i koje se mora pridržavati ukoliko ne želi da bude proglašen za „politički neispravnog“ građanina. Valja razlikovati uljudnost u komunikaciji, toleranciju i poštovanje prava drugih od silom nametnute obaveze PRAVILNOG govora u kome neće više biti ni traga od tamo nekih riječi sumnjivog političkog i moralnog lika i djela. Pretpostavlja se, dakle, da neko zna koje su to riječi, da ima dovoljno moći da zabrani njihovu upotrebu a ljude koji ih koriste podvrgne represiji, makar to bila optužba za „političku nekorektnost“. Zanimljivo, iako je termin PC trenutno u zemljama razvijene demokratije dosegao svoju punu afirmaciju, „politička korektnost/ispravnost/podobnost“ u stvari je termin koji su koristile sve totalitarne države da bi njime ukazale na ono mišljenje koje je prihvatljivo, i na partijskoj liniji. Džordž Orvel je u svom djelu jasno pokazao sve opasnosti od nasilnih intervencija političke prirode u govor, što je uvijek jedan od prepoznatljivih znakova totalitarizma, jer

„policija misli“ želi da kontroliše, ako već ne može misli, a ono bar riječi kojima se misli izražavaju. „Politička ispravnost“ upotrebljava se i za pisce, i to ne samo za one koji sada stvaraju, što bi bilo razumljivo, već i za one iz prošlosti: Šekspir je politički nekorektan jer nema razumijevanja za žene i njihov pol, uz to je antisemita – sjetite se samo Šajloka; Aristotel je politički nekorektan jer zastupa tezu o opravdanosti ropstva, dakle i kolonijalizma, čak tvrdi da se neki ljudi rađaju kao robovi, da su po svojoj prirodi takvi; Fokner je politički nekorektan; Selin da ne govorimo... Na ovim prostorima Njegoš zauzima ubjedljivo prvo mjesto. Biblija je uzor politički nekorektne knjige, a sumnjam da i Kuran bolje prolazi.

Besmisleno je boriti se protiv razlika, na njihovom primjećivanju i vrednovanju počiva civilizacija, besmisleno je uvoditi riječi kojima se razlike potiru. Nije besmisleno boriti se protiv diskriminatorne društvene prakse koja počiva na progonu i vrijeđanju svega drugačijeg i različitog, ali to ne smijemo činiti negativnim odgovorom na znamenito Robespjerovo pitanje: „Da li neprijatelji slobode imaju pravo na slobodu?“. Nijedan nacista neće prestati to da bude ukoliko ga natjeramo da govori drugačije. Najzad zašto bismo to radili?! Zar nije mnogo potrebnije potruditi se da njegov govor ne postane dominantan u jednom društvu? Ali, to su već druge teme.

„Politička korektnost“ primijenjena na pisce prošlosti postala je znak histeričnog dokazivanja kojim jedna epoha sebe pokušava ubijediti da je najpravednija od svih iz prošlosti. Još jedan primjer cinizma, nažalost.

Da li je Njegoš autor politički nekorektnog spjeva, koji poziva na istragu, smrt i uništenje protivnika druge vjere? Mislim da nije, i da ta tvrdnja počiva na ozbiljnom previdu bitnih stvari. Prvo, pojam političke nekorektnosti moguće je pripisati samo onim ljudima koji se koriste Njegoševim stihovima iz „Gorskog vijenca“ kao pokrićem za svoju diskriminatorsku ili genocidnu

praksu, danas, nikako Njegošu ili „Gorskome vijencu“. Naposljetku, Njegoš nije opjevao masovne grobnice i stratišta, pokolje nad nejakim i svezanim ljudima, njegovi Turci su vitezovi pod oružjem, dostojni protivnici, a ne bespomoćna sirotinja u lancima. Naši vajni nacisti pokušavaju pjesnikovim stihovima pribaviti legitimitet za ono što rade i time sebe predstavljaju na tragu najsjajnijih tekovina kulture svog naroda – a to je čista zloupotreba, jer osnovno polazište u njihovoj interpretaciji jeste da im je sam pjesnik dopustio da čine upravo to što su naumili. E, citiranje Njegoša nije istovremeno i njegov blagoslov, iako se to upravo tako predstavlja. Drugo, ono što može biti protumačeno kao politička nekorektnost u Njegoševom spjevu stihovi su čiji smisao, vrijednost i opravdanje možemo razumjeti samo u cjelini djela, nikako istrgnuto iz njega. U krajnjem, ako smo skloni da Njegošu pripišemo političku nekorektnost zbog stavova iznijetih u „Gorskom vijencu“ nije li to ona ista greška koju čine osobe koje Njegoša uzimaju za svog ideologa, zar ga u tom slučaju i jedni i drugi ne čitaju bukvalno i na isti način: samo što je za jedne politički korektan, a za druge ne. Ista je to matrica, ona koja od pjesnika očekuje program za političko djelovanje. Što je, naravno, besmislica. Ali, takođe je besmislica ne uvidjeti ideološke investicije koje je Njegoš unosio u svoje djelo. Međutim, valja imati na umu da su to ideološke investicije njegovog vremena, nikako našeg. Najzad, Turci sa kojima je istorijski Njegoš imao posla nijesu bili društvo filantropa, sakupljači ljekovitog bilja i posmatračić ptica, već svjetska velsila svojega vremena koja je davila narode oko sebe, što je sasvim prirodno, i za silu i za to vrijeme. (Osman-paša Skopljak je bio najopasniji Njegošev politički protivnik, koji je odlično znao protiv koga se bori i koje su metode najisplativije, i lako je moguće zamisliti da je Njegoš pišući „Gorski vijenac“ neprekidno mislio na njega: na otvorene magacine sa žitom u Skadru za Crnogorce koji se odmetnu od Cetinja, na barjake i oružje koje

im se nudi, a oni ga prihvataju i ponosno nose, na Vranjinu i Lesendro...) Ono što nije prirodno niti normalno jeste identifikacija Muslimana/Bošnjaka sa Turcima iz Njegoševog spjeva, a na čemu počiva zloupotreba Njegoševih stihova u političke svrhe. Iako, za đavola, od te pretpostavke polaze i borci za političku korektnost kao i apologete kasapnice: za obje te svijesti Muslimani/Bošnjaci koji žive u Crnoj Gori, ili na prostoru ex-YU, u stvari su oni isti Turci iz „Gorskoga vijenca“. Baštinici navedenih svijesti razlikuju se samo po zaključcima koje iz te premise izvode: jedni smatraju da ih treba istražiti kao što je Njegoš pjevao, dok su drugi ubijedeni da ih treba zaštititi od Njegoševе istrage. Dakle, i jedni i drugi Njegoša doživljavaju kao političkog komesara, što je besmislica. Treće, kada Njegošu pripisujemo političku nekorektnost mi u stvari polazimo od pretpostavke da su stavovi likova u jednom umjetničkom djelu – stavovi samog autora. Što je užas naivnog realizma, preciznije greška nastala uslijed krivog čitanja literature. Iskazi mržnje, netolerancije, čak očigledno vrijeđanje – čega u „Gorskom vijencu“ ne manjka – zar nijesu u funkciji uvjerljive individualizacije likova? Dakle, nešto uzrokovano umjetničkom potrebom, unutrašnjom logikom teksta. Mogao je Njegoš sve drugačije da postavi i napiše, ali u tom slučaju bi morao da živi danas, recimo u Londonu, a ne u XIX vijeku, u Crnoj Gori, u političkom okruženju kakvo je bilo. Međutim, on je bio pjesnik sopstvenog vremena, i njemu pridajuće poetike romantizma, nije bio poput svojih epigona „pjesnik na prelasku iz XX u XIX vijek“ kako je tačno i duhovito primijetio Marko Vešović za Rajka Petrova Noga i njemu slične guslare u srpskom pjesništvu koji su se proslavili za vrijeme potonjeg rata. Najzad sve i da je tako, sve da je Njegoš zaista intimno i mislio o Turcima ono što je napisao – a ima tu divnih stihova, na koje se začudo lako zabravljaja! – ko i na osnovu čega može tvrditi da bi se pjesnik danas pridružio apologetama zločina? Niko, zdravoga razuma.

U krajnjem, mi to ne možemo pouzdano znati. I upravo zbog toga je previd grublji, jer aktivisti PC zajedno sa svojim političkim neistomišljenicima tvrde istu stvar – oni znaju kako bi se Njegoš ponašao u našem vremenu: progonio bi „Turke“, naravno.

Na ovim prostorima se isuviše lako postaje Turčin iz „Gorskoga vijenca“ i nijesam sklon da tu privilegiju prepustimo samo Muslimanima/Bošnjacima, koliko god nas u to željeli ubijediti pravoslavni zeloti, aktivisti „političke korektnosti“, a moguće je da bi im se na tom zadatku pridružio i kakav bošnjački nacista, ko zna. Vjerujem da je Njegoš tu ipak bio malo gadniji nego što se misli. Ali i zahtjevniji, dakako. Jer, obratimo pažnju: koji su omiljeni stihovi obožavalaca sile na ovim prostorima? „Manji potok u viši uvire, kod uvora svoje ime gubi“. Ili, ona scena kada okupljeni Turci i Crnogorci posmatraju borbu kokota i nagađaju koji će pobijediti: „A ja volij’ da nadjača viši, rašta ga je bog višega dao? Kad je viši, neka je i jači“. Te stihove možemo tumačiti kao apologiju moći i dominacije, kao hvalospjev prava jačega nad slabijim, te kad god bi poželjeli da pozivanjem na Njegošev autoritet opravdamo kakvu „siletinu bez milosti i pameti“ – kako veli Lalić – mi bismo u tome uspjeli. No, da li je Njegoš apologeta sile? Ili, navedeni stihovi iznijeti na politički pazar zadobijaju drugačija značenja od onih u samom djelu? Razumljivo je da obožavaoci sile, bez obzira na nacionalno opredjeljenje, sa najviše strasti citiraju upravo one stihove koje moćni i vladajući upućuju nekim neposlušnim tipovima koji se bune i ne pristaju da budu nadvladani. Razumljivo je takođe da im nimalo ne smeta što se koriste „turskim“ načinom razmišljanja, jer očigledno je diskurs moći i porobljavanja univerzalan. Ne smeta im što koriste diskurs dominacije, naprotiv oni ga s pravom osjećaju kao svoj. Drugim riječima, ko se odluči i usvoji kao postulat svoje političke prakse topuz, i pamet koja isključivo na topuzu

počiva, ko dakle nastupa sa pozicija sile – on istog trena postaje „Turčin“, bez obzira kojem se bogu molio. I to onaj pravi iz „Gorskog vijenca“. A šteta, jer u ljudskom svijetu uvijek može sasvim drugačije, u pravom smislu njegoševski: „Kome topuz leži u zakonu/tragovi mu odišu čovječstvom...“

* * *

Kada pomislim na Njegoša, sjetim se jedne pjesme Radovana Zogovića, i zbog nje moj intimni Njegoš nije ni gospodar Crne Gore, dakle čovjek kojemu je zapalo u dio da upravlja Crnogorcima, (kao da muka poezije i stvaranja nije bila dovoljna nego joj je trebalo pridati i užas vlasti nad njima!), nije ni autor „Luče mikrokozma“, „Gorskog vijenca“ ili „Lažnog cara“ – moj intimni Njegoš je fikcija, on ne postoji izvan literature. Zogovićeva pjesma je objavljena u ciklusu od njih trinaest posvećenih Petru II, i nosi naslov: „Njegošu, na povratku iz Rusije, zadržali su u kotorskoj carinarnici sve donesene knjige, njih četiri stotine na broju“ (čitaoca fascinira majstorsko Zogovićevo intertekstualno čitanje/učitavanje Njegoševih pisama!). Mnogo je stihova ispjevano o samoći, o izvornom nerazumijevanju koje postoji između pjesnika i svijeta, ali ja sam o Njegošu, čini mi se, više naučio iz tih nekoliko Zogovićevih stihova nego iz svega što sam potom saznao. Sublimacija je to samoće: Njegoševe, Zogovićeve sopstvene, najzad samoće svakog izgnanika, a pjesnici su izgnanici i kada ih nagrađuju vijencem. Citiraću nekoliko stihova: „Zadržati! Izgovor: pravi se njihov popis / zadržati sve te episkopove ruske knjige. / Sanduke pod bravu. U zaklonitoj tvrdoj sobi. /.../ I tu ih neka. Neka u svaku od njih zadru / vješti čitači: šta se sve skriva za tim tekstom? /.../ Nek traži vladika! Neka se čudi: 'Čitav mjesec! / Noći duljaju – štivo je lijek kad skole noćne tmuše.' / Nek mu se 'knjige pošlju', nek mu se 's ruke dese...'/ Ne, knjige ih tu neka. I što duže! /.../ Opet vladika:

'Kiše! Cetinjske kiše kose! / Krupno bez izgleda da ikad stane
– bije, bije! / I lijek su knjige. Bar Puškinova knjiga proze.' /.../
Ne. Knjige ih tu neka. I što duže.“

Kada pomislim na Njegoša, pred očima mi je pjesnik koji iz dubina cetinjske samoće preklinje nekakvu carinu da mu vrati knjige uzapćene. I preklinje još uvijek.